

ŠUMARNICI RUDOLF I ARTHUR BERGAN I FARMA SREBRODLAKIH LISICA U GORSKOM KOTARU

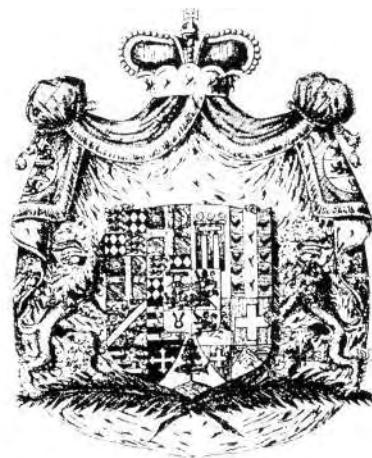
DIE FÖRSTER RUDOLF UND ARTHUR BERGAN UND
DIE SILBERFUCHSFARM IN GORSKI KOTAR

Alojzije FRKOVIĆ*

SAŽETAK: Od kraja 19. stoljeća veći dio šuma Gorskog kotara i dijela Hrvatskog primorja bio je u rukama bogatih aristokratskih obitelji. Najbogatija među njima bila je kneževska obitelj Alberta M.L. Thurn Taxisa, krupnog šumoposjednika koji je gospodareći šumama bivšeg delničkog kotara imao upravu u Lokvama. Zapošljavajući pretežito strane šumarske stručnjake na poziciji kneževskih okružnih šumara našli su se tako otac i sin Rudolf i Arthur Bergan, službujući u Lokvama, Crnom Lugu, Zalesini, Delnicama... krajem prethodnog i tijekom prve polovice prošlog stoljeća. S dolaskom "stranaca" prodrli su i nova shvaćanja, primjenjujući u život znanstvene zasade R. Presslera, koji je prvi postavio takva načela šumskog gospodarstva, po kojima će vlastelinstvo Thurn Taxisa postati uzorom ostalim šumoposjednicima. Ocijenivši da bi opora goranska klima pogodovala uzgoju krznašica, Arthur Bergan najprije u Zalesini, a 1938. preseljenjem u Delnice podigao u naselju Vučnik Gorsku farmu za umjetni uzgoj srebrolakih lisica, prvu takve vrste u nas. Kako bi uzgoj ovog skupocjenog krznaša mesoždera učinio ekonomičnijim i uspješnijim, usporedo s podizanjem lisičnjaka, počinje se baviti uzgojem peradi i kunića. Uz članove obitelji na farmi je bilo zaposleno više radnika. Pred prisilno iseljenje iz Delnica početkom 1944. farma je raspolagala sa 40 žičanih kaveza, s isto toliko rasplodnih parova srebrolakih lisica. I pored ratnih nedaća, krzna su imala dobru prođu, a sama proizvodnja kao nuzgredna djelatnost bila je vrlo unosna.

UVOD – Einleitung

U sastavu Gorske Hrvatske, Gorski kotar nije samo gorovit, on je isto tako i šumovit (Klepac 1997). Prema statističkim podacima od ukupno 127.300 ha, na šumske površine otpada 96.100 ha, iz čega proizlazi da je praktički tričetvrt površine pod šumskim pokrivačem. Zbog nepravilne raspodjele šumskog posjeda, na kraju 19. i početkom 20. stoljeća šume Gorskog kotara i dijela Hrvatskog primorja pretežito su bile u rukama krupnih šumoposjednika. Kako po površini, tako i po drvnoj masi, većim dijelom tih šuma gospodari Gospoštija kneza Alberta M. L. Thurn-Taxisa, plemićke obitelji podrijetlom iz Bergana (Italija), koja u to vrijeme ulazi u red najvećih posjednika u Hrvatskoj. Vlastelinstvo s direkcijom šuma u Lokvama imalo je više područnih šumarija, a pripadalo je pod jurisdikciju kneževske komore u Regensburgu. Za razliku od drugih šumoposjednika Gorskog kotara, kneževska

Slika 1. Grb obitelji Thurn i Taxis iz 19. stoljeća

Bild 1 Familienwappen von Thurn und Taxis aus 19. Jahrhundert

* Alojzije Frković, dipl. ing. šum., umirovljeni savjetnik za lovstvo
Direkcije "Hrvatskih šuma" Zagreb.
Adresa: Kvarnerska 43/1, 51300 Rijeka

uprava Thurn Taxis gospodareći po starim planovima i ne rukovodeći se pod svaku cijenu kapitalističkim metodama privređivanja, uzgojila je “veličanstvene šume kojima možda nije bilo primjera na Slavenskom jugu” (Nenadić 1920).

Od više šumarskih stručnjaka stranaca, koji su dolazili iz Njemačke, Austrije, Mađarske, Češke i drugih zapadnoeuropskih zemalja, među zaposlenicima kneževske Direkcije šuma u Lokvama i/ili područnih šumarija, isticali su se otac i sin Rudolf i Arthur Bergan. Iako su slovali kao izvrsni šumarski i lovni stručnjaci, a Hrvatsku smatrali svojom drugom domovinom, njihova imena nismo našli ni u Hrvatskom šumarskom životopisnom leksikonu, ni u Šumarskoj enciklopediji. Rudolf Bergan cijeli je svoj radni vijek proveo u Gorskom kotaru, a sin mu Arthur Bergan rodio se i radio u Delnicama, a pogreškom su obojica izostala s popisa u knjizi “Šumarski stručnjaci Gorani”, akademika Dušana Klepca (1997) posvećenoj šumarstvu Gorskog kotara. Uz predstavljanje njihova života i rada u ovom će napisu biti posebno riječi o Arthuru Berganu i njegovoj Gorskoj farmi srebrolakih lisica u Zalesini odnosno Delnicama kao prvom pionirskom poduhvatu umjetnog uzgoja ove plemenite krznašice u nas.

Slika 2. Očuvane šume bivše gospoštije Thurn Taxis u Leski kod Crnog Luga danas u sastavu N.P. Risnjak

Bild 2 Die erhaltenen Wälder des ehemaligen Grundbesitzes von Thurn und Taxis in Leska bei Crni Lug. Heute Teil des Nationalparks Risnjak

(Foto: A. Frković)

RUDOLF BERGAN, kneževski okružni šumar Rudolf Bergan, fürstlicher Bezirksförster

Prema nepotpunim podacima Rudolf Bergan rodio se u Brünnu (Češka) 6. ožujka 1865. od oca Sigmunda i majke Franciske r. Berens. Nakon završene realne gimnazije, šumarske znanosti studirao je na šumarskom učilištu u Eulenbergu, gdje je diplomirao 1885. godine. Okončavši vježbenički staž godine 1886. dolazi u Hrvatsku stupivši u službu kod Kneževske šumske uprave Thurn Taxis. Službujući gotovo punih 40 godina u Lokvama, Brod-Grobniku, Brod Moravicama, Crnom Lugu i Delnicama u Gorskom je kotaru proveo cijeli svoj radni vijek, da bi ubrzo po okončanju Prvog svjetskog rata otišao u zasluženu mirovinu. Zavolivši svoju novu domovinu, mladi šumarnik Rudolf Bergan 12. kolovoza 1889. sklapa brak s domaćom

Slika 3. Rudolf Bergan (1865–1950), kneževski okružni šumar na imanju Thurn Taxisa u Gorskom kotaru

Bild 3 Rudolf Bergan (1865–1950), fürstlicher Bezirksförster der Thurn und Taxis in Gorski Kotar

djevojkom Stanislavom (Slavom) Bolf, kćerkom školskog nadzornika Matije Bolf i Ane r. Pavliček. Šest godina kasnije rodio im se u Delnicama sin Albert.

Kao kneževski okružni šumar Rudolf Bergan bez obzira gdje je i na kojoj dužnosti djelovao, striktno je u djelo provodio zacrtane smjernice gospodarenja šumama. Njih su pod jakim utjecajem R. Presslera karakterizirale dvije značajke: duga ophodnja i favoriziranje jela na uštrb listača, posebno bukve. Polazne su točke bile prašuma s vrlo velikim zalihama, držeći da treba prema načelu trajnosti podržavati takve zalihe i velike etate koji iz njih proizlaze (Frković 1981). Prema istom izvoru kao “neoborivi prioriteti jelove primjese” navode se: jela najjače i naj-

dulje podnosi zasjenu nadstojnih stabala, pomlađuje se gotovo isključivo prirodnim putem, lako se i brzo oporavlja od zastarčenosti, manje stradava od snijega, leda i vjetroizvala i jedina je vrsta drveća s kojom je moguće prebirmo gospodariti. To “prebirmo” nije ništa drugo do provedba oplodne sječe s dugim podmladnim razdobljem. Da je to R. Berganu i njegovim nasljednicima u Šumariji Crni Lug (stolovali u velebnoj šumarskoj zgradi jednokatnici u Bijeloj Vodici kod Crnog Luga, koju su žitelji “gradom” zvali) i uspjelo svjedoče i danas ušćuvane šume Frk, Sove, Rudač, Leska, Opaljenac... u kojima su drvene zalihe do pred sam kraj Drugog svjetskog rata dosezale i do 800 m³/ha. Kako je slično stanje bilo i u ostalim Thurn Taxovim šumama, te su šume mogle podnijeti “tako brutalne i velike sječe...koje su bile pravi šok za goranske šume” (Klepac 1997).

Uz tekuće poslove na sječi i izradi drvnih sortimenata, otvaranju šuma i poslovima u uredu, Rudolf Bergan bavio se i dendrometrijskim istraživanjima, obavljajući brojna mjerenja kao član radnog tima na izradi tablica drvnih masa. Opisujući “tužne posljedice nužne obrane”, na primjeru svog pomoćnika šumarskog pristava Hinka Scholze (1903), koji je “prekoračivši granice zakonom lovnoj straži dozvoljene nužne obrane” ubio zvjerokradicu, Bergan ustaje u obranu svog kolege zalažući se da se odgovarajuće odredbe tada važećeg Zakona o lovu “i u tom pogledu svrsishodno preinače, odnosno dopune”.

Iako već u podmakloj dobi, početkom 1944. godine silom prilika napušta Delnice i sa svojom obitelji seli u Njemačku. Umro je u gradu Ostrachu, pokrajina Baden Württemberg, 26. srpnja 1950. u 85 godini života.

ARTHUR BERGAN, šumarnik i lovac Rudolf Bergam, fürstlicher Bezirksförster

Prema obiteljskoj izvjesnici o stanju duša obitelji Bolf-Bergan, što ju je u ime Župnog ureda Delnice sastavio dekan i župnik Ladislav Šporer, Arthur Bergan, sin Rudolfa i Stanislave r. Bolf, rođen je 3. srpnja 1895. u Delnicama, gdje je proveo rano djetinjstvo i polazio pučku školu. Školovanje je nastavio na Kralj. realnoj gimnaziji u Zagrebu, da bi nakon mature, odlučivši krenuti očevim stopama, upisao studij šumarstva na Višem šumarskom učilištu u Mährisch-Weiskirchenu u Njemačkoj. Završivši do srpnja 1914. prva četiri semestra, zbog izbijanja Prvog svjetskog rata, vraća se u Gorski kotar da bi kroz iduću godinu obavljao praksu kao šumarski vježbenik u Kneževskoj šumarskoj upravi u Lokvama. Sredinom svibnja 1915. kao dobrovoljac stupa u vojnu službu u 53. pješadijsku re-

Slika 4. Arthur Bergan (1885-1962) šumarnik, lovac i uspješan uzgajivač srebrodlakih lisica

Bild 4 Arthur Bergan (1885-1962), Förster, Jäger und erfolgreicher Silberfuchszüchter

gimentu u Zagrebu, ali zbog srčanih tegoba nakon pet mjeseci biva otpušten. Od 6. veljače do 30. rujna 1916. radi u Inženjerskoj sekciji Kr. mađarske državne željeznice u Delnicama, samostalno obavljajući geodetske poslove izmjera i kartiranja. Kada je 1. listopada 1916. ponovno počela s radom Viša šumarska akademija u Brucku na Muri, upisuje treću studijsku godinu i diplomira s odličnim uspjehom 16. lipnja 1917.

Vrativši se ponovno u Hrvatsku od 1. srpnja do 25. rujna 1917, kao šumarski praktikant zapošljava se na plem. dobru Pakrac-Buč-Kamensko u Slavoniji, da bi od 1. listopada 1917. u svojstvu šumarskog vježbenika-

pristava prešao na dobro grofa Erdödyja u Jastrebarsko, radeći tu do kraja siječnja 1918. Nakon jednomjesečne stanke 1. ožujka 1918. primljen je u službu kod Kneževine Thurn Taxis i dodijeljen Knež. šumariji Lekenik kod Zagreba, odakle krajem ožujka 1919. definitivno odlazi Thurn Taxisovoj Direkciji šuma Lokve. Tom će poslodavcu i svojoj domovini ostati vjeran sljedećih četvrt stoljeća, obavljajući razne dužnosti, od samostalnog voditelja i upravitelja područnih šumarskih jedinica, do kneževskog upravitelja šumarije Delnice i predsjednika mjesnog lovačkog društva.

Poput oca Rudolfa, koji mu je u svemu bio uzor, posebno u marljivosti, stručnosti i poštenju, i mladi Arthur kao rođeni Delničan sklapa brak s domaćom djevojkom Antonijom Mühlstein iz Broda na Kupi

8. travnja 1923. Iz njihova braka rodit će se četvero djece, tri kćeri i sin, koji je umro još kao dijete i pokopan na gradskom groblju u Delnicama.

Uz šumarski poziv Arthur Bergan je i aktivan lovac, član tadašnje delničke podružnice Hrvatskog društva za gajenje lova i ribarstva iz Zagreba. Kakav je ugled uživao u redovima lovaca govori i podatak da je na Redovnoj glavnoj godišnjoj skupštini podružnice ožujka 1940. izabran za predsjednika podružnice (društva). Za njegova mandata dužnost potpredsjednika obavljao je Slavko Rački, dužnost tajnika Josip Maverić, a blagajnika Ivan Majnarić. Za članove odbo-

ra podružnice izabrani su: Janko Šušteršič (dotadašnji predsjednik), Bartol Grgurić, Vilim Kniewald, Ivan Mihelčić, Drago Marincel i Ivan Knetić.

“Nakon što sam zbog partizanskog rata bio prisiljen napustiti svoju službu kao i mjesto stanovanja u Delnicama”, našli smo zapisano u njegovom životopisu (Lebenslauf) pisanom vlastitom rukom u Ostrachu 2. kolovoza 1956, “premješten sam od Državne komore Kneževine Thurn Taxis u knež. šumariju Obermarchtal, okrug Ehingen, gdje sam se doselio sa svojom obitelji 10. veljače 1944. Tu sam ostao do 1. veljače 1947. kada sam premješten u Ostrach kao upravitelj tamošnjeg knež. šumsko-lovnog područja”.

Kako je nakon pet godina i u Njemačkoj došlo do reorganizacije šumarstva, a to radno mjesto biva ukinuto na vlastiti zahtjev Arthur Bergan nakon 34 godine aktivnog i uspješnog službovanja odlazi u mirovinu 1. listopada 1952. Umro je u Ostrachu u 67. godini života 20. svibnja 1962.

Waldam ich infolge des Partisanenkampfes gezwungen war meinen Fisch- und Wälder in Delnice aufzugeben, wurde ich von der Forstlich Thurn und Taxis, jenen Forstwesen-Kammer zum fürstlichen Forstamt Obermarchtal, der Ehingen/Donau versetzt, wofür ich mit meiner Familie, wasserdicht und am 10. 2. 44 eintraf. Hier verblieb ich bis zum 1. 2. 47 als ich nach Ostrach, als Forstamt der Österreichischen Forstverwaltung versetzt wurde. Auf diesem Fischsparten fand meine alte Fischerei ihr Ende, als mir Folge der Umorganisation des fürstlichen Forstamtes diese Fischstelle aufgeben wurde. In nachfolgenden keine mitgeschickte fürstliche Fischstelle vorhanden war auf der ich meine alte Fischerei im bisherigen Range fortsetzen hätte können, stellte ich um vorsichtige Vorsehung in dem Rebestand am Kamm am Ansehen wurde stattgegeben. Unter Überwachung meiner durch 34 Jahre geleiteten Forst Fischerei wurde ich ab 1. 10. 52 in dem klassischen Rebestand versetzt.

Ostrach, den 2. August 1956
Arthur Bergan

Slika 5. Faksimil životopisa Arthura Bergana pisanog u Ostrachu 2. kolovoza 1956.

Bild 5. Kopie der in Ostrach am 2. August 1956 geschriebenen Lebensgeschichte von Arthur Bergan

GORSKA FARMA SREBRODLAKIH LISICA Bergfarm von Silberfüchsen

Ono po čemu šumarski stručnjaci otac i sin Rudolf i Arthur Bergan žive i danas u sjećanju starijih Delničana i Gorana, je njihov pionirskih poduhvat rentabilnog farmerskog uzgoja plemenitih krznaša. Prateći stručnu šumarsku i lovačku literaturu nekih autora (Rössler 1913, Huss 1930) našli su uporište svojih zamisli, da bi opora goranska klima pogodovala tom uzgoju, koji je, nakon prvih početaka u Kanadi i SAD-u a usporedo s podizanjem standarda i rasta cijena krzna, stao nicati

poput gljiva iza kiše i u Europi. Umjetni uzgoj srebrolakih lisica, za koji su se opredijelili Berganovi, uzeo je toliko maha na sjevernoameričkom kontinentu i svijetu uopće, da je primjerice u Kanadi osnovano posebno društvo pod imenom “Silver Black Fox Breeders Association”, a svrha je bila kontrola te industrije, registriranje uzgojnih centara, osnivanje rodovnika, određivanje rasplodnog materijala i vođenje konjunktorne službe (Čadež 1962).

1. Prvi počeci sa srebrolakim lisicama u Zalesini Die Anfänge mit Silberfüchsen in Zalesina

Sve je počelo u lipnju 1930. g. pozivom izvjesnog Husa iz Weitzelsdorfa (austrijska Koruška), uzgajivača srebrolakih lisica, da posjete farmu i lovište u podnožju Karavanki. Upoznavši se s postupkom manipulacije, hranjenja i drugim pojedinostima, mladi se Arthur do te mjere oduševio da je u kolovozu iste godine na toj farmi kupio dva rasplodna para lisica, a po izgradnji lisičnjaka s potrebnom infrastrukturom u Zalesini (gdje je radio) iste i dopremio 13. studenog 1930. “Bile su to prve srebrolake lisice u Jugoslaviji, kupljene našim dinarom” (cijena koštanja 144.000 din op. A. F.), napisat će četiri godine kasnije u “Živinarevom glasniku”. U Hrvatskoj odnosno biv. Jugoslaviji bilo je dođuše nekoliko umjetnih uzgajališta krznaša, ali redom farmi za uzgoj barskih nutrija (*Myocastor coypus*) primjerice u nas u Ludbregu, te vidrica, poznatijih kao nerc ili vodena lasica (*Mustela lutreola*) kraj Beograda

u Srbiji (Stanetti 1970). Do matičnog fonda srebrolakih lisica bilo je u to vrijeme ne samo teško doći, nego je ova krznašica u uzgojnom smislu predstavljala određenu nepoznanicu, a i sam uzgoj, budući se radi o relativno krupnom mesožderu, vidno je skuplji i teži.

Slika 7. Američka crvena lisica (*Vulpes fulva*) s arealom rasprostranjenosti u Sjevernoj Americi

Bild 7 Amerikanischer Rotfuchs (*Vulpes fulva*) aus nordamerikanischem Areal

Valja spomenuti da je srebrolaka ili srebrnasta lisica srodnik američke crvene lisice (Red Fox, *Vulpes fulva*), široko rasprostranjene vrste koja je raširena po čitavom sjevernoameričkom kontinentu, sve do Meksika. Kako joj boja krzna varira od svjetlocrvene do narančaste, žute i svih tonova mrke boje, neki je smatraju

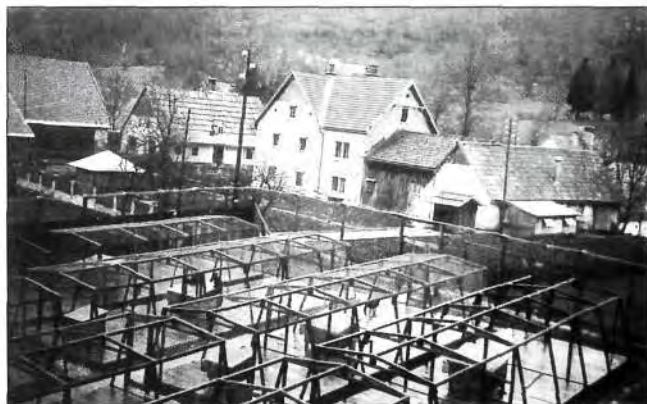

Slika 8. Jedan od prvih dva para rasplodnih srebrolakih lisica na farmi u Zalesini zimi 1930/31.

Bild 8 Eines unter den ersten Silberfuchszuchtpaaren auf der Zalesina Farm in 1930/31

samo mutacijom dotične vrste (Sanderson 1967), dok drugi (Čadež 1962) posebnom podvrstom američke crvene lisice (*Vulpes fulva argentata*).

Da bi spriječio parenje u srodstvu s francuskom tvrtkom "Renardiere Alsacienne u Aubure", uz nadoplatu od 6.900 fr. franaka, zamjenjuje jednog svog prekobrojnog mužjaka za par rasplodnjaka, od kojih je ženka bila oštenjena u čuvenoj farmi "Black Fox Syndicate" u Winnipegu, Kanada. Sljedeće 1932. godine pet rasplodnih ženki dalo je ukupno 19 mladih, što će reći prirast od gotovo četiri mlada po paru, ili za jedan više od normativa za tu vrstu uzgoja u zatočeništvu. **I kad je već bio načisto "da je najteži dio razvoja farme pregorio ... našao se jedan nečovjek, koji mi je uskoro svu mladunčad te neključkomada starih lisica, iz zlobe i pakosti otrovao"** (Bergan 1934). Nepokolebljiv u naumu, uz velike materijalne žrtve već sljedeće godine uspijeva donekle izravnati pretrpjelu štetu, da bi od 1934. godine, nakon provedene selekcije, imao u farmi 14 rasplodnih parova koji će mu te i sljedećih godina dati sve brojniji i kvalitetniji podmladak. Pravi procvat umjetnog uzgoja srebrolakih lisica uslijedit će 1938. godine, kada iste godine izgradnjom obiteljske kuće u Delnicama, tik uz Lujzijjsku cestu u četvrti Vučnik podiže novo moderno uzgajalište.

Slika 9. Izgled prvotne farme u Zalesini; u prvom planu žičani kavezi za rasplodne parove

Bild 9 Die ursprüngliche Farm in Zalesina mit Drahtkäfigen für die Zuchtpaare im Vordergrund

2. Nacrt plana lisičnjaka na Vučniku i prva iskustva

Die Entwurfskizze für die Fuchsfarm in Vučnik und die ersten Erfahrungen

Kako je to vidljivo iz nacrtu plana lisičnjaka (Lageplan), na izduženom zemljištu veličine 9.880 m², lociranom između Lujzijane i šumskog puta za Petehovac, uz stambenu jednokatnicu s vrtom i cvjetnjakom na blagoj kosini spram jugoistoka locirani su: gospodarska zgrada s konjušnicom i stajom za stoku te priručna radionica s ledenicom, četiri niza sa po 10 žičanih kaveza za rasplodne parove kao središnji dio lisičnjaka, zatvorena skupna nastamba za uzgoj odbijenog podmlatka s ovčim završnim prostorom tzv. "trkalištem", u kojem

se nastojalo žbunjem i drugim sadržajima imitirati život u slobodnoj prirodi. U svakom od 40 žičanih kaveza veličine 12 x 4 x 2 m, bila je postavljena drvena kućica za leženje. Zahvaljujući blagom nagibu terena te kamenjoj ili drvenoj podlozi, lisice su uvijek bile na suhom, što je jedan od preduvjeta za uspješan uzgoj.

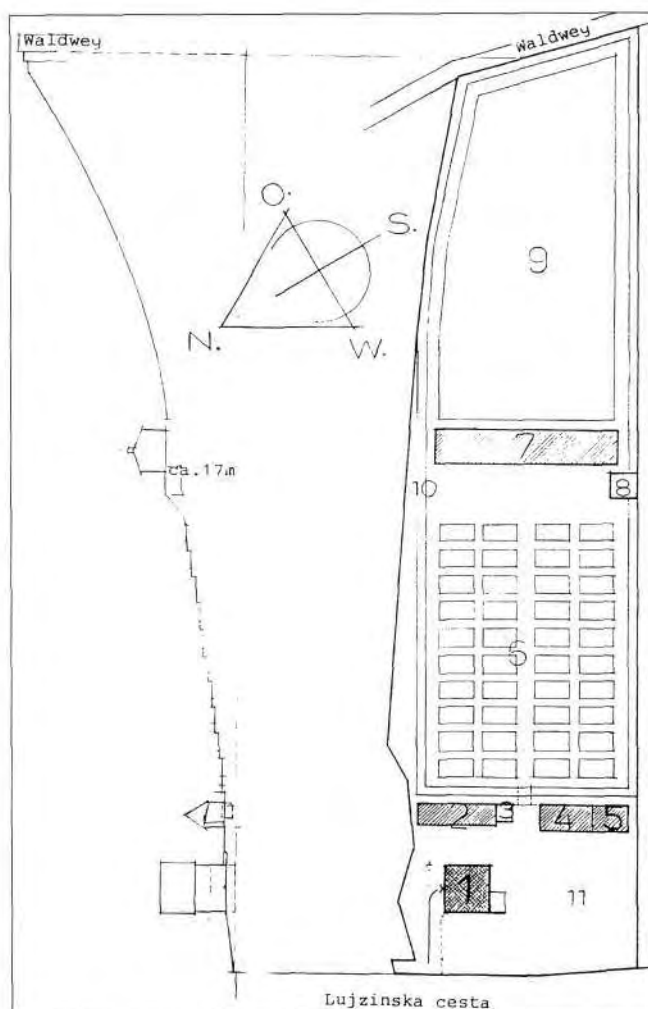
Poučen lošim iskustvom iz Zalesine, cijeli je lisičnjak (farmu) dao ograditi dvostrukom vanjskom žičanom ogradom, a čuvali su ga, uz pse čuvere i noćni stražari smješteni u stražarskom tornju. Njihov je zada-

tak bio da uz čuvanje i osmatraju životinje, što je bilo od važnosti za pravilan uzgoj i potrebnu selekciju.

Kako se to radi pri umjetnom uzgoju nerčeva i u srebrodlakih lisica, u vrijeme parenja (siječanj-veljača) spolno zreli mužjaci drže se samo kraće vrijeme sa ženjkama, da bi ih se odmah po spolnom aktu odijelilo. To je bila prilika da se u uzgajalištu, ako neke od ženki nisu ostale oplodene, već sljedeće godine ti mužjaci odvoje kao neupotrebljivi i zamijene drugima. Neposredno pred leženje lisice su glavninu vremena provele u kućicama za leženje, gdje su krajem ožujka, početkom travnja donijele na svijet potomstvo. U prvo se vrijeme mladi isključivo hrane majčinim mlijekom. To je najdelikatnija faza uzgoja, posebice u vrijeme kada ih majka stane odbijati od sise i kada su prisiljeni uzimati ponudenu im hranu sa strane.

U fazi osamostaljenja odbijeni podmladak smješta se u zatvorenu skupnu nastambu, koja je povezana s "trkalištem", pokušavajući živjeti životom nalik onom u prirodi. Koliko će podmladak boraviti na otvorenom u "trkalištu", ovisilo je o vremenskim prilikama. Za finoću krzna, iskustvo je Berganovih, preduvjet je da životinja nije odveć dugo izložena utjecaju kiše i/ili sunca, koji nepovoljno utječu na boju i strukturu dlake. Svi kržljavi i bolesni primjerci redovno su bili otklanjani, a uzgajivač je nastojao sustavnim parenjem najvrednijih primjeraka provoditi neprekidnu selekciju, s ciljem proizvodnje što boljeg i kvalitetnijeg krzna.

Srebrodlake lisice se poput drugih krznaša dva puta godišnje linjaju. Zimsko krzno počinje se stvarati u vremenu od listopada do studenog, pa su mlade lisice za goranske prilike već u devetom mjesecu života bile posve zrele i za krzno i za rasplod. U svom uzgajalištu i Arthur Bergan držao se načela da se za daljnji rasplod prednost daje onim jedinkama koje ljetnu u zimsku dlaku zamijene u što kraćem vremenu. Kako je sjaj krzna u pravilu ogledalo zdravlja (Stanetti 1970), od važnosti je da se lisica ne utovi. "Utovljena lisica lijena je i nepravilno se pari. Isto, tako i lisica određena za krzno ne smije biti pretusta, jer to ima za posljednicu lošu kvalitetu dlake" (Bergan 1934).

Slika 10. Plan i sadržaj farme-lisičnjaka u naselju Vučnik u Delnicama. 1. obiteljska kuća, 2. radionica, 3. cisterna za vodu I, 4. sjenik sa spremištem i ledenicom, 5. staja za konje i rogatu stoku, 6. žičani kavezi za rasplodne parove, 7. zajednička natkrivena nastamba za uzgoj izdvojenog podmlatka, 8. cisterna za vodu II, 9. "trkalište" za odrasle lisice, 10. radna staza, 11. vrt s ružičnjakom.

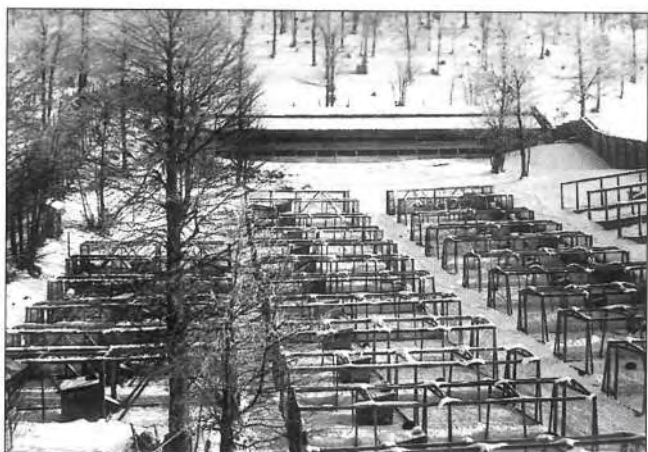
Bild 10. Plan und Inhalt der Fuchsfarm in Vučnik bei Delnice: 1. Familienhaus, 2. Werkstätte, 3. Wasserzisterne, 4. Scheune mit Vorratsraum und Eiskasten, 5. Pferde- und Kuhstall, 6. Drahtkäfige für Zuchtpaare, 7. Gemeinsame bedeckte Unterkunft für die abgesonderte Nachkommenschaft, 8. Wasserzisterne II, 9. "Rennbahn" für erwachsene Füchse, 10. Werkbahn, 11. Garten mit Rosengarten.

3. Uzgoj lisica u kombinaciji s uzgojem kunića i peradi Die Fuchszucht kombiniert mit Geflügel- und Kaninchenzucht

Osnovnu hranu srebrodlakih lisica u farmi na Vučniku činilo je goveđe i konjsko meso, koje se u tu svrhu mljelo i miješalo s krvlju i iznutricom. Kako im odličnu hranu predstavlja i meso kunića, Bergan se "uzgredice" bavio i kuničarstvom "ne polažući na čistoću rase kunića nikakvu važnost". Bio je poznat i po uzgoju peradi (tov brojlera), što mu je vidno pojednostavilo i pojeftinilo uzgoj lisica. Prilikom umjetnog valjenja u inkubatoru, u jajetu zaostali te kljasti i kržljavi pilići, crijeva i ostali otpaci kod klanja peradi, bili su

omiljena hrana liscama. Znao im je davati i žive kuniće "da se u lisica probude iskonski instinkti". Povremeno dohranjivanje mlijekom i kokošjim jajima, prije skidanja krzna, davalo je krznu posebno lijepu boju.

Iskustvenu hranidbenu normu od prosječno 350 g hrane dnevno po lisici pružao je kroz dva obroka. Samo ženjkama u vrijeme dojenja te mladunčadi u prvim mjesecima hrana je davana u tri obroka. Uz hranu životinjskog porijekla, izlagao je i stanoviti postotak biljne hrane koja se sastojala od pšeničnog i kukuruznog

Slika 11. Žičani kavezi za rasplodne parove novopodignute farme u naselju Vučnik
 Bild 11 Die Drahtkäfige für die Zuchtpaare in der neuerrichteten Farm in Vučnik

Slika 13. Hranjenje mladunčadi u kavezu za rasplod
 Bild 13 Das Füttern der Welpen im Zuchtkäfig

Slika 12. Prerađena lisičja krzna spremna za otpremu. Stoje, odozdo prema gore: kćerke Erika i Relli, majka Antonia i otac Arthur Bergan s pomoćnim radnicima. Snimljeno zimi 1939/40. god.

Bild 12 Bearbeitete versandsbereite Fuchsfelle; von unten nach oben stehend: Töchter Erika und Relli, Mutter Antonia und Vater Arthur Bergan mit Hilfsarbeitern im Winter 1939/40

Slika 14. Obiteljska kuća Bergan u naselju Vučnik u Delnicama, danas

Bild 14 Das Haus der Familie Bergan in Vučnik, Delnice, heute
 (Foto: A. Frković)

brašna, ječma, drobljene zobí, žute mrkve, ljeti salate te sušenog i svježeg voća.

Kombinirajući uzgoj srebrolakih lisica s uzgojem kunića i peradi Arthur Bergan i njegova obitelj u znatnoj su mjeri pojeftinili proizvodnju krzna, koje je i u vrijeme pred Drugi svjetski rat imalo dobru prođu. Kako sav posao oko pripremanja i izlaganja hrane, nadzora, manipulacije s lisičjim kožama kao sirovi-

nom za preradu i dr. nisu mogli obavljati sami, u farmi je stalno bilo zaposleno više radnika, mahom žitelja

Delnica. Obilje posla bilo je i za Krznarsku radionicu Muvrin u Delnicama.

4. Tužan kraj farme, imanja i obitelji

Das traurige Ende von der Farm, des Besitzes und der Familie

Polazeći od proizvodnog kapaciteta farme te činjenice da je srebrolaka lisica, uz nerc, bila jedna od najtraženijih krzna toga vremena, čija se vrijednost uspoređivala s vrijednošću dobrog briljanta (Čadež 1963), moguće je na kraju i bez pomne financijske analize ustvrditi da je ova obiteljska uzgredna djelatnost bila vrlo unosna. Nažalost zbog ratnih događanja proizvodnja je bila kratkog vijeka. Zimi 1942/43. sve su lisice zajedno s matičnim fondom morale biti uklonjene, a farma zatvorena. Prisiljeni da odu, Arthur Bergan s obitelji napustio je Delnice i Hrvatsku 10. veljače

1944, ostavivši farmu i cjelokupno imanje na milost i nemilost svojim sugrađanima. Na Vučniku, uz slijepi krak stare Lujzijske ceste, stoji još samo njihova obiteljska kuća kao nijemi svjedok jednog prohujalog vremena, u kojemu su ugledni šumarnici Rudolf i Arthur Bergan sa svojim obiteljima znali i umijeli "na primjeru uzgoja plemenitih krznaša pokazati da se u ovoj našoj "Sibiriji" ipak nešto korisno može učiniti ako se hoće" (Bergan 1934). **S farmom i imanjem ponovila se pak Zalesina 1932.**

RASPRAVA I ZAKLJUČAK Diskussion und Schlussfolgerungen

Prateći stručni rad inozemnih šumarskih stručnjaka u vrijeme Kneževskog vlastelinstva Thurn Taxis, u vrijeme smjene dvaju minulih stoljeća, u Gorskom kotaru za život i rad oca i sina šumarnika Rudolfa i Arthura Bergana, moguće je ustvrditi da je bio prožet uspješnim stručnim djelovanjem i u odnosu na razvoj šumarstva i lovstva i gospodarstva u opće. Striktno provodeći u djelo nova načela šumskog gospodarenja "na podlozi primjerenog ukamaćivanja kapitala sastojine i zemljišta", favoriziranja jele i što dulje ophodnje, njihova je zasluga, kao i to da su šume ovog kneževskog veleposjeda bile ne samo uzorom za gospodarenje susjednih šumoposjednika, nego da je ovo područje kraj Drugog svjetskog rata dočekalo s ušćevanim visoko vrijednim šumama. Uz aktivno članstvo u redovima delničke po-

družnice Hrvatskog društva za gajenje lova i ribarstva, Arthur se Bergan uz šumarski poziv sa svojom obitelji prihvaća dopunske djelatnosti, farmerskog uzgoja visoko cijenjenih srebrolakih lisica. I pored svih nedaća koje su ga pratile tijekom svog poduhvata, on u cijelosti uspijeva, pokazujući tako svojim primjerom "našem Goraninu... da čovjek čvrste volje sve ove teškoće može svladati. a Gorskom kotaru donijeti blagodat". Bez svake sumnje Rudolf i Arthur Bergan pripadali su generaciji istaknutih šumarskih stručnjaka školovanih u inozemstvu, koji su djelujući krajem 19. i početkom 20. stoljeća utjecali na valjano gospodarenje i čuvanje šuma u Gorskom kotaru, ali i na sveukupnu šumarsku i lovnu djelatnost ovoga dijela Gorske Hrvatske.

ZAHVALA – Danksagung

Prva potrebna saznanja o šumarnicima obitelji Bergan i Gorskoj farmi srebrolakih lisica pružili su mi Delničani Matija Petranović Mlađi, čiji je pok. otac Matija Petranović Čeban neko vrijeme radio na farmi, i mr. sc. Blaženka Moguš-Žagarova, kao prva susjeda obitelji Bergan. Zahvaljujući Blaženki Moguš stupio sam u vezu s kćerkama šumarnika Arthura Bergana, Erikom, Relli i Elfi, koje žive u Njemačkoj. Dobrotom

najmlade Erike Schäfer-Bergan iz Stuttgarta, ustupljen mi je na korišćenje životopis pok. oca i djeda, obiteljska izvjesnica, plan farme i drugi pisani dokumenti, kao i gotovo sav slikovni materijal iz obiteljske arhive s kojim je ilustriran ovaj prilog. Svima njima, kao i dr. sc. Maksu Karloviću iz Zagreba koji me je poticao u radu, izražavam zahvalnost.

LITERATURA – References

- Bergan, R.(1903): Tužne posljedice nužne obrane i čl. 48. Zakona o lovu. Lovačko-ribarski vjesnik 12, str. 134-137.
Bergan, A. (1934): Gorska farma srebrolakih lisica u Zalesini kod Delnica. Živinarev glasnik 4 (str. 74-75) i 5/6 (str. 106-107).

- Čadež, Z. (1963): Umjetni uzgoj plemenitih krznaša. Lovački vjesnik 7, str. 159-161.
Frančičković, S. (1981): Iz prošlosti šuma, šumarstva i šumarstva Gorskog kotara i Riječkog primorja. U: Šumsko gospodarstvo Delnice 1960-1980. (Urednik: A. Frković). str. 15-44.

- Frančišković, S. (1981): Šumarstvo u feudalizmu i agrarna reforma. U: Gorski kotar (Urednik: J. Šafar). Str.483-497.
- Huss, H. (1930): Srebrena lisica u farmi. Lovačko-ribarski vjesnik 12, str. 563-564.
- Klepac, D. (1997): Iz šumarske povijesti Gorskog kotara u sadašnjost. Zagreb.
- Rössler, E. (1913): Budućnost krznaša. Lovačko-ribarski vjesnik 4, str. 39-41.
- Sanderson, I. T. (1967): Sisari. Ilustrovana enciklopedija životinjskog carstva. Zagreb.
- Stanetti, A (1970): Krznaši. Poljoprivredna enciklopedija JLZ. Zagreb. Str. 41-45.
- * * * Hrvatsko društvo za gajenje lova i ribarstva u Zagrebu. Podružnica Delnice. Zaključci glavne godišnje skupštine za god. 1939. Lovačko-ribarski vjesnik 1940., 5, str. 244-245.
- * * * Hunters Guide. Ministry of Natural Resources and The Ontario Federation of Anglers and Hunter. Toronto 1982.

ZUSAMMENFASSUNG: Seit Ende des neunzehnten Jahrhunderts ist der grösste Teil Gorski Kotars und ein Teil des kroatischen Küstenlandes in den Händen von reichen aristokratischen Familien gewesen. Die reichste unter diesen war die Fürstenfamilie des Grosswaldbesitzers Albert M. L. Thurn und Taxis, dessen Waldverwaltung vom ehemaligen Delnice Bezirk sich auf das Lokve Bezirk erstreckte. Unter den meist fremden Bezirksförstern waren gegen Ende des 19. und Anfang des 20. Jahrhunderts auch Vater und Sohn Rudolf und Arthur Bergan, die mit Lokve, Crni Lug, Zalesina und Delnice beauftragt waren. Durch Ankunft der "Fremden" sind neue Auffassungen eingedrungen, zusammen mit R. Presslers wissenschaftlichen Grundlagen, dank welchen das Grossgrundbesitz von Thurn und Taxis das Vorbild für andere Waldbesitzer geworden ist. Arthur Bergan dachte, dass das kühle Klima von Gorski Kotar für die Zucht von Silberfüchsen günstig sein könnte. Zuerst in Zalesina, dann in 1938 in Delnices Siedlung Vučnik, gründete er die Landes erste Bergfarm für künstliches Zuchten von Silberfüchsen. Um die Ernährung von diesen Fleischfressern günstiger zu machen, begann er sich gleichzeitig mit der Zucht von Geflügel und Kaninchen zu befassen. Zusammen mit Familienangehörigen, bestand das Farmpersonal aus mehreren Leuten. Vor der Gewaltauflösung in 1944, bestand der Farmbetrieb aus mehr als vierzig Käfigen mit genausoviel Silberfuchs-Zuchtparen. Trotz Kriegsumständen hatte das Pelz einen guten Umsatz und die Herstellung als Zusatztätigkeit war überaus gewinnbringend.